

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2007

Frederik Bastiat a slovenské národné „okno“

Téma:

**Význam myšlienok predstaviteľa klasickej liberálnej ekonómie pre Slovensko
v roku 2007**

Žijeme v istom zmysle v zaujímavej dobe a to aj napriek tomu, že na prvý pohľad sa toho skutočne „historického“ veľa nedeje (historické časy sa poznajú podľa toho, že sa deje veľa a rýchlo). Napriek tomu si dovoľím tvrdiť, že Slovensko v súčasnej podobe prechádza obdobím, keď sa na dlhú dobu môže rozhodovať o jeho ďalšom politicko-ekonomickom smerovaní. Pokiaľ obdobie od roku 1998 po rok 2006 budeme s veľkým nadsadením interpretovať ako obdobie pravicovej politiky (alebo prinajmenšom pravicovej rétoriky) a predpokladané volebné obdobie 2006 až 2010/2014 ako obdobie aplikácie ľavicovej politiky pred slovenskými voličmi, ale hlavne pred tvorcami verejnej mienky sa črtá možnosť jasne porovnať obidve tieto obdobia, porovnať pozitíva i negatíva, ktoré z aplikácie jednotlivých politík vyplývajú, čo je ešte umocnené faktom, že zvlášť obdobie 2002-2006 je hodnotené ako veľmi úspešné. Takáto situácia, alebo lepšie povedané intelektuálna reflexia takejto situácie je samozrejme úplne bežná a nutná. Žiadna ľudská spoločnosť, v ktorej existuje istá forma verejnej politiky, s výnimkou totalitných režimov (a ani tie nie dlhodobo), sa nemôže tejto fáze reflexie vyhnúť. Porovnávanie dopadov jednotlivých politík umožňuje overiť platnosť základných princípov, na ktorých sú tieto politiky postavené. Taktiež umožňuje jednotlivé politiky hodnotiť a prispôbovať ich zmeneným podmienkam. Ak teda platí vyššie uvedený predpoklad o nutnosti reflexie potom je zřejmé že jednotlivé politiky (v akejkolvek podobe) boli v priebehu ľudskej histórie prehodnocované nespočetne veľa krát. Štúdium historických záznamov o týchto procesoch by nám malo umožniť po uplynutí dostatočne dlhého času selekciu spoločensky prospešných politík od politík spoločensky škodlivých.

Historický Bastiat

Jedným z aktívnych aktérov takejto selekcie odohrávajúcej sa vo Francúzsku v 30-tych a 40-tych rokoch 19. storočia bol aj francúzsky politický ekonóm, teoretik klasického liberalizmu a člen Národného zhromaždenia Frédéric Bastiat. Porovnávanie obdobia, v ktorom žil Bastiat so súčasným Slovenskom so sebou prináša zaujímavú paralelu, pokiaľ totiž Bastiat počas svojho života mohol pozorovať intelektuálny nástup socialistických a komunistických teórií ako módnou a „progresívnej“ doktríny súčasná generácia bola svedkom ich pádu v klasickej podobe (hoci si to niektorí nevšimli), a transformácie ich intelektuálneho dedičstva do podoby ťažko opísateľnej zmesi ekonomických omylov, ktoré svojou aplikáciou spôsobujú problémy, síce menšieho, ale predsa nie zanedbateľného rozsahu.

Je však Bastiatova analýza socializmu a obhajoba liberalizmu stále aktuálna, hoci od jej formulácie uplynulo vyše 150 rokov? Túto otázku si položia mnohí z tých, ktorých by ste chceli presvedčiť, aby si preštudovali takto „nemoderné“ dielo. Skutočne v mnohých mysliach triumfuje historický princíp posudzovania autora, podľa ktorého nie je dôležité čo vlastne autor píše, jeho poučenia a tvrdenia. Študujme dobu, v ktorej sa autor narodil, autorov a ideové smery, ktoré ho ovplyvnili, a vzápätí sa slušne vyjadríme o literárnom talente autora, ale dielo zatraťme pre nemodernosť, ideologickosť a poplatnosť dobe svojho vzniku¹. Prečo by nás ľudí moderného veku (či už postmoderného?) mal poučať 150 rokov mŕtvy autor, ideológ – klasický liberál, zástanca anglosaského modelu, osoba politicky angažovaná, jednoducho po všetkých stránkach ideologicky zaťažená? Toto je prvý problém, ktorý treba prekonať – ako vyriešiť domnelý problém ideologickosti klasicko-liberálnych autorov v zdanlivo neideologickej, exaktnej a hodnotovo neutrálnej dobe. Odpoveď však nie je až taká komplikovaná. Pochopiteľne Bastiat bol klasický liberál a jeho analýza spoločensky škodlivých tendencií je blízka, resp. vychádza z východísk klasickému liberalizmu. Slovo ideológia je však nevyhnutné chápať v jeho skutočnom význame – ako spôsob interpretácie reality. Jediný spôsob akým posúdiť aplikovateľnosť Bastiatových záverov, ich aplikovateľnosť na modernú spoločnosť, je posúdiť východiská, z ktorých jeho analýza/interpretácia reality vychádza.

Východiská Bastiatovej analýzy

U Bastiata je takýmto východiskom ľudská bytosť definovaná ako: „*život, schopnosti a výroba – inými slovami osobnosť, sloboda, vlastníctvo – to je človek*“². Ak by sme chceli poprieť Bastiatovu analýzu en bloc je nevyhnutné poprieť tieto tri východiská, inými slovami ak chceme spochybniť Bastiatove závery ako neaktuálne, budeme musieť dokázať, že v priebehu 150 rokov sa človek ako ľudská bytosť stratil niektorí z horeuvedených atribútov. Žiadna z ideológií, žiadny z režimov nech už by bol akokoľvek tyranský nikdy nespochybnil človeka ako živú bytosť, ako individualitu, hoci vymedzil skupiny obyvateľstva, ktorých právo na život neuznal, hoci podriadil individualitu jedinca abstraktným kolektívnym entitám ako bola napr. trieda, národ alebo rasa, poprieť človeka ako žijúcu individualitu nedokázal. Čo však dokázali poprieť bola ľudská sloboda (možno ju definovať ako možnosť použiť vlastné schopnosti k vlastnému prospechu) a súkromné vlastníctvo ako základ ekonomického

¹ Jednoducho povedané spravíme z autora „klasika“

² Frédéric Bastiat, O zákonoch, Bratislava, 2002, ISBN80-7149-493-3, III. Kapitola – Zákon , str.46

systemu³. Systémy postavené na popieraní slobody ako možnosti sebarealizácie a súkromného vlastníctva ako základu ekonomického systému sa však nedokázali dlhodobo presadiť v konkurencii so systémami ktoré ľudskú slobodu a súkromné vlastníctvo ochraňovali. Takéto systémy, popierajúce to, čo Bastiat označil za atribúty ľudskej bytosti nedokázali existovať v rozpore s týmito atribútmi, práve preto, že sú to vždy ľudia čo tvoria akýkoľvek systém, hoci len v pozícií podriadených subjektov. Ako teda ukázala prax aj ostatné dva atribúty musia byť v dobre usporiadanej spoločnosti aplikované a ochraňované. Pripusťme, že každá ideológia je v podstate rozumovou redukciou rozmanitosti ľudskej spoločnosti, že sa každá ideológia prehnane zameriava len na jednu časť ľudskej existencie⁴, v ktorej sa snaží odhaliť isté zákonitosti, a tieto potom aplikovať späť na celú spoločnosť. Každá ideológia je totiž umelý konštrukt istého jednotlivca, alebo skupiny jednotlivcov, ktorí však nedokážu do svojej mysle absorbovať všetky relevantné údaje potrebné pre úplnú interpretáciu reality, a ktorá teda nutne postihne len časť reality. Ak sa však všetky tri východiskové body Bastiatovej analýzy vyskytujú v akejkoľvek dobre spravovanej spoločnosti, potom musíme konštatovať, že Bastiatove východiská nie sú ideologické. Žiadny z východiskových bodov analýzy nebol relevantne spochybnený, a to práve pre ich univerzálnosť, pre ich spojitosť s človekom samotným.

Ak je však Bastiatova analýza neuhov socializmu správna (a podľa môjho názoru je) prirodzene vyvstáva otázka ako je možné, že sa opakovane dopúšťame tých istých omylov. Tento problém vysvetľuje pomocou jednoduchej duality⁵ – ľudská bytosť nutne musí uspokojovať svoje potreby prostredníctvom produktívnej činnosti, teda činnosti, ktorej iný človek prisúdi istú hodnotu, a za ktorú je ochotný zaplatiť. Ďalšou alternatívou je, že tieto potreby uspokojené nebudú, následkom čoho bude človek trpieť. Človek má teda na výber medzi týmito možnosťami – ekonomickou činnosťou alebo nedostatkom, pričom každá z nich pre neho predstavuje istú záťaž⁶. Existuje však ešte jedna alternatíva, pohodlnejšia a menej namáhavá – prisvojiť si na uspokojenie svojich potrieb zdroje vyprodukované iným človekom. Ale obyčajná lúpež predstavuje riziko aj pre lupiča – obeť sa totiž môže brániť. Pre lupiča je omnoho jednoduchšie ak sa obeti pomocou autority zákona prikáže poskytovať časť svojich zdrojov lupičovi. Socialistické snahy teda Bastiat vysvetľuje ako snahu o inštitucionalizáciu lúpeže, ktorá je pre svoju jednoduchosť neskutočne príťažlivá a pre časť

³ Ako k tomu mohlo dôjsť vysvetľuje Bastiat vo svojom diele Zákon

⁴ Z tohto dôvodu sa uplatňuje zákon nezamýšľaných dôsledkov...

⁵ Podrobnejšie v Frédéric Bastiat, O zákonoch, Bratislava, 2002, ISBN80-7149-493-3, I. Kapitola – Štát ,

⁶ Ekonomická činnosť je záťažou minimálne nevyhnutnosťou obetovať istý čas na jej výkon. Prečo je nedostatok záťažou a nepríjemnosťou je zrejmé...

obyvateľstva dokonca výhodná. Socializmus tak predstavuje pre skupiny, ktoré z neho budú zdanlivo profitovať racionálnu voľbu, a teda ho budú politicky presadzovať. To že socializmus v rozličných podobách stále existuje nesvedčí o tom, že sa Bastiat mylil. Vypovedá to len niečo o ľudskej povahe.

Bastiat a súčasné Slovensko

Hore uvedenými argumentami som sa snažil dokázať, že dielo, ktoré Frédéric Bastiat vykonal je stále aktuálne aj, napriek času, ktorý uplynul od jeho vytvorenia a stále môže byť inšpiratívne aj v slovenskej realite. Pre jednoduchosť jeho úvahy si jeho dielo rozdelíme na časť ekonomickú a časť právnu. Za veľmi inšpirujúci považujem tiež Bastiatov osobný príklad.

Dovolím si tvrdiť, že v súčasnosti je pre nás čisto ekonomická časť jeho diela asi najmenej prínosná. Samozrejme týmto ju nechcem vecne spochybňovať – princíp rozbitého okna ani teorém negatívnej železnice, jeho kritiku prerozdeľovania ani jeho iné ekonomické diela. Jedným z dôvodov môjho postoja je, že Bastiatove princípy nájdeme lepšie a podrobnejšie rozvedené v iných, novších ekonomických dielach – za všetky možno spomenúť dielo Henryho Hazlitta Ekonómia v jednej lekcii, o ktorom by sa Bastiat určite vyjadril s chválou. Dovolím si tvrdiť, že u pravicovo orientovanej časti tvorcov slovenskej verejnej mienky sú tieto princípy dobre známe, hoci sa nimi slovenskí pravicoví politici veľmi neriadia o čom svedčí napr. neustály rast štátnych výdavkov (inou otázkou je čo môžu pravičiarci čakať od politiky).

Za dôležitejší odkaz Bastiata osobne považujem skôr jeho analýzu práva, ktorá však úzko súvisí s jeho ekonomickým štúdiom. Jasnozrivo totiž pochopil, že socializmus nemôže vo veľkej spoločnosti vzniknúť na spontánnej báze⁷, že na jeho presadenie bude nutné použiť autoritatívne donútenie mocou zákona. Aby to bolo možné je najprv nutné pozmeniť samotný účel zákona. Zákon už nebude môcť byť definovaný len ako *kolektívna organizácia individuálneho práva na sebaobranu*⁸. Takáto definícia nepostačuje pretože ak sa zákon (a právo všeobecne) definuje ako kolektívna organizácia ochrany individuálnych práv, pričom tieto individuálne práva odvodzujeme z samotnej ľudskej existencie – ktorú definujeme ako pomocou triády pojmom osobnosť, sloboda a vlastníctvo, potom zákon tieto práva nesmie ohroziť. Nútené prerozdeľovanie je nutne zásahom do ľudskej slobody i vlastníctva, teda do

⁷ Bastiat chápe socializmus ako inštitucionalizovanú lúpež. Lúpež ako nekooperatívna stratégia nemôže byť aplikovaná celospoločensky, ak by totiž takto mali postupovať všetky subjekty došlo by k celkovému vyrovnaniu strát (každý by lúpil každého) a samotná lúpež by stratila zmysel...

⁸ Frédéric Bastiat, O zákonoch, Bratislava, 2002, ISBN80-7149-493-3, III. Kapitola – Zákon , str.47

oblastí, ktoré má zákon chrániť nie ohrozovať. Socialisti teda zákon nemôžu ponímať ako niečo čo garantuje nedotknuteľnosť ľudského života, slobody alebo vlastníctva, naopak oni musia spraviť zo zákona zdroj ľudskej slobody i vlastníctva. Sloboda a vlastníctvo, nie ako prirodzené právo, ktoré by bolo garantované evolučne vytvorenými právnymi predpismi⁹, ale naopak ako konštrukt vytvorený legislatívou, pomocou ktorej môže byť tento konštrukt kedykoľvek pozmenený, čo je postup akým sa pri obmedzovaní slobody a vlastníctva vždy postupovalo. O sto rokov neskôr Fridrich August von Hayek kritizuje tento nedostatok sebakontroly a sebaobmedzenia parlamentmi tvoreného zákona¹⁰ ako bežne sa vyskytujúci problém vo svojich dielach *Právo zákonodarstvo a sloboda* a *Ústava slobody*. Práve táto neschopnosť chápať úlohu zákona v spoločnosti je jedným z vážnych problémov súčasného Slovenska. Len ťažko dokážeme zákonom chrániť vlastníctvo a slobodu ako základ ľudskej prosperity ak súčasne zotrváme v presvedčení, že je to práve zákon ktorým môžeme slobodu a vlastníctvo relativizovať, zakazovať zisky, stanovovať maximálne úroky či ceny. Tento stav má nielen nepriaznivé ekonomické dopady, ale súčasne vytvára ďalšie obrovské riziko - riziko nadmernej politizácie spoločnosti. Ak totiž chceme zákonom stanovovať a regulovať ekonomický život v neprimeranej miere, nesmieme sa diviť, že tvorbu takéhoto zákona bude sprevádzať ostrý boj lobistických skupín o jednotlivé privilégia, ktoré budú takýmto zákonom garantované. Predstavme si situáciu, že pomocou zákona prestaneme rozdávať zdroje a privilégia, ktoré vznikli narušením vlastníckych práv iných a obmedzíme zákon len do podoby ochrancu a garanta takýchto práv. V takejto spoločnosti by prakticky neexistovala verejná politika v takej podobe, v akej ju poznáme dnes, rovnako ako by do veľkej miery strácal zmysel politický boj v podobe v akej ho poznáme dnes. Toto zistenie síce znie povzbudivo, ale dôsledky, ktoré z neho vyplývajú vôbec nie sú povzbudzujúce. Pokiaľ sú totiž naše zákony tvorené politikmi, ktorých úlohou je zákonmi „riešiť“ naše problémy¹¹, potom je prakticky nereálna predstava, že sa politici ako profesná skupina, ktorú sme poverili držbou moci sama obmedzí do podoby, v ktorej bude ich činnosť (a mocenské páky, ktorými disponujú) len obmedzená. Toto tvrdenie môžeme aplikovať na politikov ako pravicových tak

⁹ Viac o evolučne vytvorenom práve v B. Leoni, *Právo a svoboda*, Praha, 2007 alebo B. Benson, *The enterprise of law: Justice without the state*, San Francisco, 1990

¹⁰ Aby sme však neboli v tejto k veci k socialistickým autorom nespravodlivý je nutné poznamenať, že doktrína o supremácii parlamentu bola vytvorená anglickými právnymi teoretikmi, jeden z nich Albert Dicey vo svojej knihe *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* (1885) píše: „Parliament... has... the right to make or unmake any law whatever; and further, that no person or body is recognised by the law of England as having a right to override or set aside the legislation of Parliament.“ Na druhej strane je však nutné podotknúť, že v čase vytvorenia tejto doktríny bol rozsah úloh štátu oveľa menší

¹¹ Toto je jeden z dôvodov, prečo by sa občan nemal spoliehať na verejná riešenia a naopak sám prejavovať iniciatívu pri riešení svojich problémov. Ak sa totiž akémukoľvek politikovi podarí nájsť konečné riešenie akéhokoľvek problému sám sa tým zbavuje svojej pracovnej náplne.

aj ľavicových, žiadny z nich totiž nie je imúnny voči pokušeniam, ktoré vyplývajú z moci tvoriť zákon spreneverený svojmu pôvodnému účelu.

Osobný príklad

Dielo, ktoré Bastiat vytvoril zostáva nepochybné aktuálne, ale rovnako zostáva pre nás aktuálne a inšpiratívny jeho osobný príklad, o to viac v podmienkach súčasného Slovenska. V rokoch 2002-2006 slovenská pravica jasne dokázala, že má intelektuálny potenciál na to, aby vytvorila zmysluplnú hospodársku politiku, avšak nedokázala túto politiku správne vysvetliť dobré myšlienky predať. Práve toto je dôvod prečo si myslím, že viac než akademický typ pravicového intelektuála potrebujeme momentálne polemický, alebo lepšie povedané publicistický typ, ktorým Bastiat nepochybné bol. Potrebujeme ľudí, ktorý jasne a zmysluplne vysvetlia priemernému voličovi liberálnu politickú ekonomiu¹², pričom dokážu tému patrične odľahčiť pri zachovaní jej podstaty. Potrebujeme ľudí, ktorí to budú robiť nielen v Bratislave, ale aj v regiónoch a budú to robiť roky, ktorý nezlomí dočasný neúspech, a nebudú si zodpovednosť za svoju úlohu alibisticky zľachčovať poukazom na hlúposť bežného voliča. Len tak sa dokážeme vyhnúť tomu, aby sme stále nerozbíjali tie isté okná, len tak sa vyhneme tomu, aby väčšina slovenskej populácie nemala z poznatkov o liberálnej ekonomii dokorán otvorené „okno“.

POUŽITÁ LITERATÚRA

Frédéric Bastiat, O zákonoch, Bratislava, 2002.

B. Leoni, Právo a svoboda, Praha, 2007.

F.A.Hayek: Právo, zákonodarství a svoboda. 1/Ústava svobodného lidu. Praha 1991.

¹² V tejto činnosti nedostižným vzorom zostáva Henry Hazlitt. O mnohom hovorí fakt, že doteraz nemáme jeho dielo preložené do slovenčiny.